

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

A magyarpalatkai cigányzenész közösség alkalmazkodása
Adaptációs folyamatok egy makrotársadalmi környezetben

Kompár-Rőmer Judit

Témavezető: Dr. Keményfi Róbert

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2017.

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Értekezésem egy három etnikumból összetevődő 20. századi lokális közösséget: Magyarpalatkát, illetve a magyarpalatkai cigányzenész csoportot vizsgálja, annak társadalmi és kulturális terében. A zenész cigányoknak nem csupán saját közösségükben, de a környező települések életében, illetve a különböző nemzetiségek kapcsolati hálójának működésében is hangsúlyos szerepük van. Ennek oka a sok generáción keresztül örökített, tradícióvá vált mesterségükben keresendő. Rajtuk keresztül figyelhető meg leginkább a multikulturális közösség idegen társadalmi csoportjainak kulturális egymásra hatása, melyben övék a közvetítés egyik főszerepe. A 20-21. században bekövetkezett globális gazdasági és társadalmi átalakulások faluközösségekben lecsapódó hatásaként a közösségi élet megbomlásán keresztül társadalmi státuszuk is megváltozott. Ezt a változást az alkalmazkodás eszközein keresztül vizsgálom.

Munkám tudományelméleti értelemben zenei folklór- és társadalomnéprajzi adatokat felhasználó folyamatvizsgálat, diakron elemzés. A magyarpalatkai cigányzenész közösséget három időszakban – ennek megfelelően három kulturális állapotban – analízálom, mely időszakok politikai-gazdasági eseményei jelentősebb, szakmájukat érintő változásokat generáltak.

A különböző időszakokban, kulturális fázisokban a zenészek által használt – a megrendelői közeg révén kirajzolódott – társadalmi tér folyamatos tágulása is megfigyelhető. Ez egyrészt a szakmai hírnévnek, másrészt a települések kulturális nyitásának, valamint a mesterség funkcionális átformálódásának köszönhető. Jó hírnevüknek és létszámuk növekedésének, valamint a 20. század közepén a falusi zenei- és táncélet virágzásának köszönhetően egyre több település ad nekik munkát – akár át is települ közülük egy-egy család más községekbe. Később, a falun élők közösségi életének folyamatos hanyatlásával párhuzamosan pedig megnyílik egy másik tér, a táncház-mozgalom „piaca”, amely jelentős refolklorizációs folyamatokat indít el. Ez által egyre távolabb területekre – akár országhatárokat átlépve – kezdik kiterjeszteni piacukat.

Itt kell megemlítenem egy fontos tényezőt, a repertoárt, mely az idő és a tér síkján történő változásoknak megfelelően alakul. Az ugyanis szintén bővülésre kényszerül, minthogy a zenei műfajok is egyre szélesebb skálát mutatnak. (Ez a jelenség több erdélyi zenekarnál, például a csávásiaknál is szembevetőd, ők saját környezetükben már nem is muzsikálnak a 20. századi Erdélyben általános összetételű három tagú (hegedű-brácsa-bőgő) felállásban, nem beszélve dallamanyagukról. Csávási népzenei vonós bandával több éve már csak

Magyarországon és külföldön játszanak, hazai környezetükben modern felállású bandákkal mai tánczenei igényeket szolgálnak ki.) A magyarpalatkai három tagú vonósbanda otthon legfeljebb harmonikával egészül ki, repertoárjukban sok idegen dallam, vagy „televíziós sláger”, illetve azok átdolgozott változatai, valamint egyre kevesebb régi stílusú táncműfaj, illetve a magyar anyagban is egyre több román stílusjegy figyelhető meg. A hagyományos zenei- és táncrepertoár bizonyos részét csak mesterséges (kultúrájukat tudatosan bemutatni akaró) környezetben: színpadon, stúdiókban, revival rendezvényeken, táncházakban játsszák.

Ezzel pedig együtt jár egy új viselkedési forma. A palatkai zenész cigányok mára sem nyelvhasználatukkal, sem vallásgyakorlásukkal, sem öltözetükkel nem fejeznek ki egyöntetű nemzetiségi hovatartozást. A szakmai pozíciójuk is többarcú lett. Más-más személyi perspektívát és szerepeket generálnak az egyes megrendelői közegek. Másként viselkednek otthon, a modernizálódó igényű környezetben, mint egy revivalmozgalmi rendezvény közegében. Míg nálunk megbecsült művészekké váltak, hazai viszonylatban maradtak a falu cigányzenészei.

II. Az alkalmazott módszerek vázolója

A palatkai zenészekkel való első személyes találkozásaim az 1990-es évek második felére tehetők, mikortól kezdődően folyamatos zenetanulási és adatgyűjtési kapcsolatba kerültem velük. 2000-ben készült szakdolgozatomhoz a falu zenei folklórját vettem a vizsgálat alapjául.

A jelen dolgozatomban felhasznált terepmunkáim helyszínei egyrészt magyarpalatkai tradicionális események, másrészt szervezett gyűjtőutak, valamint magyarországi koncert- és táborhelyszínek: több évtized adatrögzítő (hangfelvételek, szöveges- és zenei lejegyzések) munkája.

A dolgozat vizsgálati populációja Magyarpalatka és Visa (egy, a palatkai zenészeket gyakran foglalkoztató falu) magyar, román és cigányzenész lakosaiból áll. Mintavételelem során igyekeztem jól informált, a falu kulturális életében aktívan résztvevő, reprezentatív, a közösség belső struktúrájának releváns személyeit kiválasztani, illetve több korosztályt is megkérdezni, tekintettel a dolgozat korszakoltságára. Adatközlőket mindhárom etnikumból, és a cigányzenészek minden – még élő – generációjából választottam. A megkérdezett zenészek között vannak vezető (prímás) és beosztott (brácsás, bőgős) státuszúak, informális

tekintélyek és marginális helyzetben lévők is, akik a zenészek társadalmi és szakmai, külső és belső kapcsolathálója szempontjából lehetnek fontosak.

Az adatközlők kiválasztásában saját ismereteim mellett a terepet jól ismerő gyűjtők, a közösség tagjai, és az 1992. augusztus 1-től 1999. május 1-ig Magyarpalatkán szolgáló református lelkész véleménye volt irányadó. A tiszteletes, illetve mai utóda számos egyéb, a falura és infrastruktúrájára vonatkozó adat hozzáféréseben is nagy segítségemre volt. Román nyelvű adatközlőimmel egy Romániában iskolázott magyar anyanyelvű tolmács segítségével készítettem interjúkat. A kérdőíveket előzőleg leegyeztettük, valamint ismertettem vele a dolgozat témáját is. A fordítások egyes esetekben rögtön a helyszínen, más esetekben a beszélgetéseket követően, külön alkalommal készültek.

Terepkutatásom alkalmával a különböző etnikumok, valamint azok több társadalmi osztályának képviselőivel, nőkkel és férfiakkal egyaránt, nagyjából azonos kérdőívek felhasználásával beszélgettem, hogy dolgozatomban minél egzaktabb tényeket közölhessek. Ezek különböző struktúrájúak: életútinterjúk, foglalkozásinterjúk, a falu kulturális életére és az egyes politikai rendszerek hatásaira vonatkozó kérdőívek. A beszélgetések alkalmával igyekeztem kizárni a gender szempontokat, a zenészek között megbízhatóbb válaszokat érdemelhettem kollegiális, baráti viszonyunknak köszönhetően.

Leginkább reprezentatív cigányzenész adatközlőimhez több ízben is visszatértem. A zenész szakmának fontos vetülete a kiszolgált közösségben történő mozgás, a feladatok, a mindennapi tevékenységek, minek okán nagy hangsúlyt fektettem a résztvevő megfigyelésre, a többségi társadalmak kiszolgálását övező interakciók megfigyelésére és analízisére.

A dolgozatban idézett adatközlők neveit az anonimitás megőrzése végett csupán monogrammal jelöltem. Nemzetiségüket, születési dátumukat és némely esetben státuszukat is közzétettem, mivel az nézőpontjuk, látásmódjuk és véleményük megalkotásában befolyásoló tényezőként hathatott.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. A magyarpalatkai cigányzenészek alkalmazkodásának egyik alapköve a *funkcionalitás*. A falusi folklór ugyanis funkcionalitásra épülő esztétikai megnyilvánulás. Annak instrumentális zenei anyaga pedig egy kettős kölcsönhatáson alapuló, éppen ezért is folyton változó produktum. A huszadik század folyamán gyökeresen megváltoztak a fiatalság szórakozási és ünneplési szokásai, így a század végére a zenés alkalmak szinte teljesen megszűntek. A hagyományokat nem csupán a közösség együttműködési ereje táplálja, hanem mindez visszahat, és a hagyományok gyakorlása is folyamatosan erősíti az összetartozás tudatát. Ezáltal pedig annak hiánya ennek a tudatnak a veszét jelenti. Ennek a veszteségnek elsődleges szenvedői a falusi cigányzenészek. Mára a faluban nincs funkcionáló tradicionális folklór.

2. A másik alapkö az *ifjú korosztály*. A folklór anyag jelentős részét ugyanis a fiatalság igényei szabályozzák. Ők pedig mindig a modernizáció zászlóvivői, akik ráadásul egyre kisebb számban vannak jelen falun. A gyermekek a fiatalokkal együtt hiányoznak, az idősebb korosztályok pedig nem sok zenés megnyilvánulásban vehetnek részt, és főként nem indítványozhatnak abban. Még ha bizonyos eseményeken (pl.: lakodalom) részt is vehetnek, azoknak szervezésébe mára többnyire nincs beleszólásuk. Tehát megszűnt a zenészek befogadó közönsége, a fiatalság zenei igénye már nagyon távol áll a vonós bandák által játszható zenétől. A zenészek ezáltal vagy modern hangszereken kezdenek tanulni, vagy más piacot kell keresniük.

3. A harmadik alapkö pedig a kiszolgáló közeg *alkalmazkodási készsége*, a *piacérzékenység* és a *mobilitás*. A cigányok zenészségükkel egy olyan túlélési stratégiát tettek magukévá, mellyel hosszú ideig megélhetnek, annak reményében, hogy zenészre minden időben szükség lesz – még ha változik is az igények intenzitása, vagy a befogadó közeg műfaji, stílusbeli elvárása.

4. A zenész cigányok több ezer év alatt sem alkottak nemzeti, politikai, gazdasági, vagy kulturális egységet. Különállóságuk szakmai státuszukban gyökerezik, ami kulturális identitásukban rögzült. Zenészek, tehát nem csupán etnikai értelemben vett cigányok. Megkülönböztetett, a cigányok közül kiemelkedő társadalmi rendű, egyedi kapcsolatrendszerű, független, mindezeknél fogva ingadozó identitású egyének. Alkalmazkodásuk és mobilitásuk mindig feltételek nélkül való, és rendkívül gyors. Nem számít a társadalmi státusz, az etnicitás, az identitás, a lokalitás, a nyelv, a vallás, a személyi

öntudat vagy az öltözködés. Rugalmasságuk azonban mindig a szakmán belül, és annak megőrzése érdekében értelmezendő, mert abból teljességgel kilépni csak kevesen hajlandóak.

5. Testi és mentalitásbeli adottságaik, öröklött és tanult motorikai képességeik, kitűnő zenei memóriájuk, kiváló emberismerő, kommunikációs és előadói készségük társadalmi érvényesülésükhöz elengedhetetlenül szükségesek. Mindezeknek együttes hatásaként érdemessé váltak e szakma a generációkon át való örökítésére. Ezért gazdasági stratégiájuk mindig az aktuális piaci igényekhez való alkalmazkodás, megújulás.

6. Az 1900-as években virágzó falusi folklór biztos megélhetési forrással kecsegtetett. Ennek köszönhetően egyre több zenész örökölte szakmáját gyermekeire, és a zenészek gyarapodásával egyre nagyobb területen váltak foglalkoztatottakká. E viszonylagos jólét pedig társadalmi, státuszbeli és gazdasági kiemelkedést biztosított számukra a cigányok közegeiből. Csoportjuk etnikai kötődése meglazult, a magyar viseletet városias viseletre váltották, mellyel nem fejezték ki nemzetiségi vagy társadalmi hovatartozást.

7. A Ceaușescu rendszer falusi kultúrára gyakorolt hatása is kedvezett a zenész mesterség népszerűsödésének, így abban az időszakban volt Palatkán a legtöbb zenész. Kiváló szakmai tudásuknak, repertoárjuk folyamatos bővítésének, zenei termékenységüknek (a modernizációhoz való alkalmazkodásuknak) köszönhetően hatalmas körzetben váltak foglalkoztatottá, újabb munkaterületeket hódítottak meg, illetve egyes zenészek át is települtek más falvakba. Az asszimilációs kényszer szüleményeként a '40-es évek korosztálya a cigány mellett már inkább román nyelvet használt, a magyart egyre kevesebben, majd a kilencvenes évekre alig néhányan beszélték. Örökölték azonban a cigány nyelvet, mellyel csoportjuk szegregációját erősítik. A '70-es évekre vallásukat is a román ortodoxra váltották, az ekkor született gyermekek román keresztnéveket kaptak, magyar vezeték- és keresztnéveiknek pedig a román megfelelőjét kezdték használni. Ezen megnyilvánulások a többségi társadalomba való integrációs törekvések, melyek főként külső kényszerből fakadtak. Különállásuk megtartásának egyedül a városi viselet és a cigány nyelv, valamint elkülönített lakóterük adott lehetőséget.

8. A rendszerváltások okozta felgyorsult kultúraváltáshoz azonban még nekik is kevés idejük maradt alkalmazkodni. A máshol már virágzó revival mozgalom folyamányaként a körzetben jó hírnévnek örvendő zenekar előtt új terek nyíltak meg. A határok megnyitása lehetővé tette a zenészek külföldi útjait, ami pótolta a saját körzetükben fokozatosan keletkező munkahiányt. Ez nem csak anyagi, de némileg erkölcsi kiemelkedést is jelentett, minek köszönhetően a falu neve többlettartalommal ruházódott fel. Magyarpalatka tehát

Magyarország és külföld számára a zenekara által fémjelzett faluvá avanzsálódott, minek a falubeliek azonban nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget.

9. A zene rohamos elgépiesedésével együtt jár a közönség hallásának és ízlésének, zeneértésének, tánctudásának leépülése, amihez egy határon túl nehéz alkalmazkodni. Ez tapasztalható a palatkaiknál is. Az ő alkalmazkodási útjuk túlnyomórészt nem a modernizálódás, hanem a *hagyományőrző státuszba* való átlépés. Kisebb részük városba költözött és a modern zeneigényekhez próbál alkalmazkodni, nagyobb részük megmaradt a folklór anyagnál és előadási stílusnál, csupán a közönségük cserélődött ki.

10. A magyarpalatkai cigányzenészek által hordozott kultúra nem hal ki, hanem a kultúrahordozók cserélnek csatornát, és a helyükbe, a helyi kultúra csatornájába pedig más kultúrahordozók érkeznek.

11. A kutatás eredményeként tehát a hipotézis részlegesen teljesült. Igazolódott a zenei anyag módosulásához való alkalmazkodás, (új zenei műfajok, hangszerek használatba vétele), az új piacok keresése hagyományőrző státuszba lépéssel, illetve a szakmaváltás; más eredményeket mutat azonban mindennek a mértéke. Egy bizonyos határon túl ugyanis nem voltak képesek alkalmazkodni környezetük modernizálódó igényeihez repertoárjukkal, nem cseréltek teljes hangszerapparátust – csupán egy-egy hangszer került ideiglenesen használatba – hanem megmaradtak a tradicionális vonósbandák életterében. A szakmát mára – mondhatni – nem örökítik, vagy legalábbis nem megélhetési forrásként. A zenészség presztízse is megváltozott, már nem feltétlenül ez a cigányok számára legelegánsabb szakma. Az alkalmazkodás megoldási lehetőségeinek megválasztásában fontos szerepe van az egyénnek, illetve képességeinek. A különböző egyének különböző módon alkalmazkodtak. Akik megmaradtak a szakmában, azok a legerősebb, legtehetségesebb egyéniségek a legnevesebb és legelismertebb zenész famíliákból.

IV. Az értekezés tárgyában tartott konferencia előadások

- Zenepedagógiai Konferencia (Debrecen, 2017. április 7.)

Előadás címe: A vonós magyar népzene oktatásának módszereiről (Hagyományok és alternatívák a zeneoktatásban).

Nyilvántartási szám: DEENK/241/2017.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Kompár-Rómer Judit
Neptun kód: AMZZKV
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10057381

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (5)

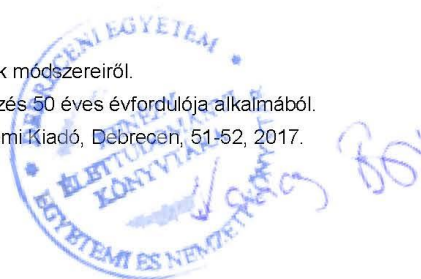
1. **Kompár-Rómer, J.:** A magyarpalatkai zenészek társadalmi kapcsolatrendszerének változása. *Ethnographia. "közlésre elfogadva"*, 2017. ISSN: 0014-1798.
2. **Kompár-Rómer, J.:** Hagyományok és hagyományozódás átalakulása Magyarpalatkán. *Folkszemle 2015* (április), 1, 2015.
3. **Kompár-Rómer, J.:** A magyarpalatkai cigányzenészek örökítő munkája. *Parlando*. 6, [1-24], 2014. ISSN: 0133-2767.
4. **Kompár-Rómer, J.:** A magyarpalatkai zenészek szakmai státuszváltása. *Folkmagazin*. 21 (6), 32-33, 2014. ISSN: 1218-912X.
5. **Kompár-Rómer, J.:** Panczi Gyula, a magyarpéterlaci cigányzenész dinasztia egyik utolsó generációs brácsásegényisége. *Népr. látóhatár*. 16 (3-4), 163-174, 2007. ISSN: 1215-8097.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

6. **Kompár-Rómer, J.:** The roma Musicians of Magyarpalatka as Preservers of traditions. *Stud. Univ. Babeş-Bolyai. Musica. "Accepted by publisher"*, 2017. ISSN: 1844-4369.

Magyar nyelvű absztrakt kiadványok (1)

7. **Kompár-Rómer, J.:** A vonós magyar népzene oktatásának módszereiről.
In: Zenepedagógiai konferencia a felsőfokú tanárképzés 50 éves évfordulója alkalmából.
Szerk.: Várad Judit, Szűcs Tímea, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 51-52, 2017.
ISBN: 9789634739555

További közlemények

Egyéb folyóiratközlemények (1)

8. **Kompár-Römer, J.:** Morotva Zenekar: Az eladott lány.
Folkmagazin. 10 (3), 31, 2003. ISSN: 1218-912X.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2017.07.14.

